

Joachim Osiński

Akademia Mazowiecka w Płocku

j.osinski@mazowiecka.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5783-0334>

Izabela Zawisłińska

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

izawis@sggh.waw.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4318-7285>

Komisja Konstytucyjna Riksdagu 1809 r. Skład osobowy, prace i efekty działalności

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2025.022>

1. Wprowadzenie

Rok 1809 rozpoczął się w Królestwie Szwecji niespodziewanie od aresztowania 13 marca przez grupę oficerów, a następnie uwięzienia pod strażą w zamku Gripsholm nieudolnego króla Gustawa IV Adolfa. Bardzo szczegółowy opis tamtych wydarzeń zawdzięczamy aktywnemu uczestnikowi całego poranka w pałacu, jakim był Johan Ludvig Bogislaus von Greiff¹ oraz pamiętnikom innych

¹ Por. J.L. von Greiff, *Konung Gustaf IV Adolfs gripande – ögonvittnesskildring från 1809* (w jęz. polskim: Aresztowanie króla Gustawa IV Adolfa – relacja naocznego świadka z 1809 r.), <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/28194> (dostęp: 29.06.2025 r.). Istnieje kilka wersji tekstu, z których pierwsza została napisana 30 marca 1809 r. na zamku Gripsholm, gdzie

osób z kręgu „mężów 1809 r.” (1809 års män). Król podpisał akt abdykacji pod przymusem 29 marca 1809 r. Uchwała przyjęta przez Riksdag 10 maja w trakcie plenarnych obrad nawiązywała do dokumentu abdykacji i ostatecznie *de iure* oznaczała detronizację Gustawa IV Adolfa oraz odbierała prawo ubiegania się o koronę szwedzką jego synowi, księciu koronnemu Gustawowi, a także innym członkom rodziny królewskiej. Król, królowa, następca tronu i inni potomkowie króla zostali pozbawieni szwedzkiego obywatelstwa i wydalen z Królestwa, które opuścili w grudniu 1809 r. Udali się najpierw do Niemiec, a następnie do Szwajcarii. Król pod zmienionym nazwiskiem, jako „Pułkownik Gustafsson”, zmarł 7 lutego 1837 r. w Sankt Gallen².

W Riksdagu zwołanym po dziewięciu latach od ostatniego zgromadzenia stanowego w Norrköping wystąpiły dwa realne scenariusze rozwoju dalszych wydarzeń. Pierwszy zakładał wybór nowego monarchy, drugi zaś najlepiej oddawało lapidarne hasło: *constitution först, konung sedan* (najpierw konstytucja, a następnie król). W trakcie obrad, które rozpoczęły się na początku maja 1809 r., dzięki aktywności reprezentantów zaangażowanych w wydarzenia „rewolucji 1809 r.”, m.in. Larsa Augusta Mannerheima, Carla von Rosensteina, Axela Gabriela Silverstolpe, Hansa Järty i Baltzara Bogislausa von Platena, przeważała druga koncepcja. Uznano, że obowiązujące dotąd regulacje prawne w postaci Aktu o Formie Rządu z 1772 r. oraz Aktu Jedności i Bezpieczeństwa z 1789 r. nie dają pewności i rękojmi sprawiedliwego rządzenia w przyszłości, w której nowy monarcha będzie miał na ich podstawie niemal absolutną władzę. Sporządzenie nowego Aktu o Formie Rządu stało się priorytetem Riksdagu i było wspierane solidarnie przez wszystkie cztery stany, choć miały one nieco inne wyobrażenia na temat rozwiązań szczegółowych, jakie powinny się znaleźć w nowym akcie.

J.L.B. von Greiff był jednym z oficerów odpowiedzialnych za uwięzienie i straż nad Gustawem IV Adolfem. Na niej opierają się inne relacje, m.in. C. Grimberga, A. Brusewita i współczesnych historyków, np. H. Lindqvista, *Historien om Sverige. När riket sprängdes och Bernadotte blev kung*, Stockholm 1998, s. 268 i n.

² Por. J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii. Szwecja. Studium ustrojowe*, Warszawa 2025, s. 467–468.

Za lidera nieformalnej grupy konstytucyjnej (konstytucjonalistów), znanej później jako Partia Mannerheima lub Klub Mannerheima, był uznawany reprezentant w Izbie Rycerstwa i Szlachty Lars August Mannerheim³. Pozostawał on w opozycji wobec Gustawów, był zwolennikiem ich usunięcia z tronu Szwecji, choć jednocześnie dążył do zwiększenia władzy szlachty i sprzeciwiał się propozycjom ograniczenia jej przywilejów. Był doświadczonym uczestnikiem zgromadzeń stanowych, brał bowiem udział w obradach wszystkich Riksdagów od 1778 r., czyli ten zwołany w 1809 r. był jego szóstym w kolejności. Znał osobiście wielu reprezentantów nie tylko swojej izby, ale również pozostałych i swobodnie poruszał się w meandrach wewnętrznych procedur obrad zgromadzenia stanowego. Z pewnością te cechy zdecydowały o jego wyborze na przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej Riksdagu, którym został wkrótce potem⁴. Celem artykułu jest analiza prac Komisji, na tyle, na ile można ją odtworzyć na podstawie dostępnych materiałów, w tym przede wszystkim tzw. Memoriału Komisji (*Wördsamt memorial*) przygotowanego dla Riksdagu, wyjaśniającego zasadnicze treści projektu Aktu o Formie Rządu oraz przedstawiającego zamiary i przemyślenia członków Komisji prezentowane w trakcie jej obrad. Dokument ten nigdy nie był analizowany w polskiej literaturze przedmiotu. Najbardziej istotna będzie odpowiedź na pytanie badawcze: czy efekt prac Komisji był rezultatem wspólnego, zbiorowego wysiłku i wkładu jej członków kierowanych przez Larsa Augusta Mannerheima, czy też, jak akcentowano w niektórych opracowaniach, był on głównie zasługą sekretarza Komisji, Hansa Järty?

³ Por. E. Fahlbeck, *Lars August Mannerheim*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9042> (dostęp: 30.06.2025 r.).

⁴ S. Sagan, V. Serzhanova, D. Wapińska, *Akty ustrojowe i konstytucje historyczne Szwecji i Finlandii*, w: *Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, Świat*, red. S. Sulowski, J. Szymanek, Warszawa 2013, s. 436, błędnie wskazują Augustina Mannerheima jako przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej. Otóż Johan Augustin Mannerheim (1706–1778), baron, pułkownik armii, był ojcem Larsa Augusta Mannerheima – przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej, następnie mianowanego pierwszym Ombudsmanem Sprawiedliwości Riksdagu (*Justitieombudsman*), którą to funkcję sprawował od 1 marca 1810 do 4 sierpnia 1823 r. Por. *Mannerheim, släkt*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9034> (dostęp: 31.06.2025 r.).

2. Komisja Konstytucyjna Riksdagu 1809 r., jej powołanie i skład

Podjęcie decyzji o przystąpieniu do opracowania nowego Aktu o Formie Rządu, co miało zdecydować o przyszłości Szwecji na kolejne dziesiątki lat, spowodowało, że istotne stało się określenie trybu i warunków powstania wyjątkowej komisji całego Riksdagu – Komisji Konstytucyjnej (*konstitutionsutskott*). Poszczególne stany były zainteresowane uczestnictwem ich reprezentantów w jej składzie. Zdawano sobie jednak sprawę z tego, że Komisja nie może być zbyt liczna, ponieważ utrudni to jej prace. Zarówno sytuacja zewnętrzna (m.in. prowadzone wojny z Rosją i Danią), jak i wewnętrzna (istnienie tylko Rządu Tymczasowego powołanego 22 marca 1809 r.) nakazywały pośpiech w przygotowaniu nowego aktu konstytucyjnego. Ustalono, że poszczególne stany wybiorą swoich reprezentantów do Komisji w proporcji sześciu członków z Izby Rycerskiej i Szlachty, z której miał pochodzić również przewodniczący Komisji, oraz po trzech członków z każdej z pozostałych trzech izb. W sumie Komisja miała się składać z piętnastu członków oraz sekretarza zaaprobowanego przez wszystkie izby. W praktyce Komisja została powołana w dniach 12–14 maja 1809 r. w drodze wyborów w poszczególnych izbach, a kandydaci mogli być zgłaszani zarówno przez przewodniczących izb, jak i poszczególnych reprezentantów lub ich grupy. Ostatecznie jej członkami zostali: Gudmund Jöran Adlerbeth⁵, Lars August Mannerheim, Carl von Rosenstein⁶, Isac Reinhold Blom⁷, Mats Pehrs-

⁵ Gudmund Jöran Adlerbeth (21 maja 1751–7 października 1818), urzędnik, pisarz, antykwariusz, członek Rady Królestwa, baron. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=5544> (dostęp: 15.08.2025 r.).

⁶ Carl (Rosén) von Rosenstein (13 maja 1766–2 grudnia 1836), teolog, arcybiskup, przewodniczący Izby Duchowieństwa w Riksdagu. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6891> (dostęp: 15.08.2025 r.).

⁷ Isac Reinhold Blom (27 października 1762–6 maja 1826), urzędnik, doktor praw, sędzia, poeta, reprezentant stanu mieszczańskiego. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17797> (dostęp: 31.06.2025 r.).

son, Baltzar Bogislaus von Platen⁸, Salomon von Stockenström, Carl Gustaf Nordin, Daniel Eberstein, Anders Jansson Hyckert⁹, Axel Gabriel Silverstolpe¹⁰, Anders Fredrik Skjöldebrand¹¹, Sven Caspersson Wijkman, Johan Gottlieb Gahn i Jon Jonsson. Na przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej wybrano Larsa Augusta Mannerheima, a na jej sekretarza został powołany za zgodą wszystkich stanów Hans Järta¹². Część członków Komisji znała się z poprzednich Riksdagów (Lars August Mannerheim znał praktycznie wszystkich ze względu na wspomniany staż w Riksdagu lub z aktywności poza nim). Przyjaciółmi byli Axel Gabriel Silverstolpe i Hans Järta, którzy wspólnie działali w opozycji wobec Gustawa III i Gustawa IV Adolfa. Byli także członkami uppsalskiej „koterii” Juntan, do której należał również inny członek Komisji, Carl von Rosenstein. Połowa członków Komisja była absolwentami Uniwersytetu w Uppsali.

Podstawą prac Komisji Konstytucyjnej miał być projekt nowej ustawy zasadniczej przygotowany na zlecenie Rządu Tymczasowego

⁸ Baltzar Bogislaus von Platen (29 maja 1766–6 grudnia 1829), wojskowy, wiceadmirał marynarki, członek Rady Królestwa, baron, minister spraw zagranicznych. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7315> (dostęp: 15.08.2025 r.).

⁹ Anders Jansson Hyckert (7 sierpnia 1770–8 sierpnia 1826), członek Riksdagu, przewodniczący Izby Chłopskiej w Riksdagu 1810 i 1823 r. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13918&forceOrdinarySite=true> (dostęp: 31.06.2025 r.).

¹⁰ Axel Gabriel Silverstolpe (10 sierpnia 1762–5 września 1816), urzędnik, polityk, członek Dworu, pisarz. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=5932> (dostęp: 31.06.2025 r.).

¹¹ Anders Fredrik Skjöldebrand (14 lipca 1757–23 sierpnia 1834), wojskowy, generał porucznik, polityk, uczestnik 9 Riksdagów od 1778 do 1834 r., członek Rady Królestwa, hrabia od 1819 r., rysownik i kompozytor. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6016> (dostęp: 31.06.2025 r.).

¹² Hans Järta (11 lutego 1774–6 kwietnia 1847), studiował na Uniwersytecie w Uppsali od 12 października 1787 r., kancelista od 14 czerwca 1790 r., urzędnik kancelarii spraw zagranicznych od 19 czerwca 1792 r., protokolant i sekretarz w departamencie audytu wymiaru sprawiedliwości od 7 marca 1796 do 29 maja 1800 r., adiunkt w *Svea hovrätt* od 1796 r., jako polityk zrezygnował ze szlachectwa, lecz został przywrócony przez króla 14 sierpnia 1800 r., sekretarz Komisji Konstytucyjnej Riksdagu od maja 1809 r. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=12286> (dostęp: 30.06.2025 r.).

(*provisoriska regeringens*), pod nadzorem księcia Karola – Naczelnika Królestwa i pod przewodnictwem Carla Axela Trolle-Wachtmeistera¹³, przez Andersa af Håkansona¹⁴. Projekt ten był przygotowywany w związku z planem najpierw powołania księcia Karola na tron Szwecji, a następnie przyjęcia nowej konstytucji. Jak wspomniano, nie zyskał on poparcia izb i priorytetem praktycznie od 8 maja 1809 r. stało się przygotowanie i uchwalenie nowej Formy Rządu, a następnie wybór króla przez Riksdag, czyli odwrócona kolejność zdarzeń. Projekt Håkansona (*Håkansonska förslag*) został jednak uznany za podstawę prac Komisji¹⁵. Można powiedzieć, że propozycja Andersa af Håkansona opracowana w drugiej połowie kwietnia 1809 r. była poważną próbą wyjścia Rządu Tymczasowego naprzeciw liberalnemu (oświeceniowemu) środowisku i jego opiniom oraz stanowiła najważniejszy wzorzec dla ostatecznego projektu Komisji Konstytucyjnej. W dużej mierze jej przepisy zostały powtórzone dosłownie w Formie Rządu z 1809 r. Należy podkreślić, że tylko 26 ze 114 artykułów Formy Rządu z 1809 r. nie miało swoich odpowiedników w propozycji Andersa af Håkansona. Komisja nie poprzestała jednak na formalnej rewizji wspomnianego projektu. Zrewidowano niektóre postanowienia dotyczące prowadzenia spraw finansowych i udziału króla w pracach nad regulacjami dotyczącymi państwa¹⁶.

Anders af Håkanson był utalentowanym i gorliwym urzędnikiem, obdarzonym jasnym umysłem oraz wielką zdolnością i chę-

¹³ Carl Axel Trolle-Wachtmeister (9 maja 1754–5 kwietnia 1810), urzędnik sądowy, Kanclerz Sprawiedliwości, członek Rady Królestwa, sędzia Sadu Najwyższego (*Justitieråd*), w okresie panowania Karola XIII minister sprawiedliwości. Por. *Nordisk familjebok / Ugggleupplagan*. 31. Ural – Vertex /, s. 227–229, *Projekt Runeberg*, <https://runeberg.org/nfek/0132.html> (dostęp: 30.06.2025 r.).

¹⁴ Anders af Håkanson (21 października 1749–10 kwietnia 1813), prawnik, urzędnik w *Göta hovrätt*, burmistrz Karlskrony, gubernator prowincji Blekinge, baron, prezydent Kolegium Handlu. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13953> (dostęp: 31.06.2025 r.).

¹⁵ Por. *Regeringsformen 1809. Anders af Håkansons första utkast*, medd av G. Gustaf Edelstam, „Historisk Tidskrift” 1916, s. 262–279.

¹⁶ Por. O. Jägerskiöld, *Anders af Håkanson*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13953> (dostęp: 15.08.2025 r.).

cią do pracy, ale nie zawsze ostrożnym w dysponowaniu środkami. Jego umiejętności były powszechnie uznawane nawet przez przeciwników, którzy szczędzili mu nienawiści i oszczerstw. W relacjach osobistych był on bowiem sympatyczny i optymistyczny. Największe osiągnięcia zanotował jako polityk Riksdagu, a w końcu także jako prezydent Kolegium Handlu, które to stanowisko otrzymał za zasługi dla Królestwa. W Riksdagu, zwłaszcza w trudnych sytuacjach, ujawniły się jego konstruktywny talent i nieustrasżoność, ale również zdolność wykazania się sprytem i sugestywnością. Był doskonałym mówcą i zręcznym interlokutorem z wielką umiejętnością przekonywania i zjednywania sobie ludzi. Jako stylista był być może mniej wybitny. Od początku swojej kariery politycznej wykorzystywał swoje talenty w służbie władzy królewskiej i przez całe życie był zwolennikiem silnej władzy państwowej. „Niefortunny pomysł, że to, czego chce tłum, musi zostać zrobione, prowadzi do konsekwencji bez kalkulacji. Tylko stały, skuteczny i potężny rząd może wyeliminować tę trującą substancję”¹⁷ – napisał do Larsa von Engeströma w 1811 r. Oświeceniowa opozycja, w tym radykałowie, jak Axel Gabriel Silverstolpe czy Hans Järta, nie ufali Andersowi af Håkansonowi, szczególnie po tym, jak został powołany na funkcję sekretarza Izby Chłopskiej Riksdagu. Opozycja uznawała, że funkcja ta jest niezgodna z jego statusem szlachcica. Został zmuszony do rezygnacji i w krótkim czasie opuścił Riksdag. Powrócił do niego w 1812 r. jako prawdopodobnie najbardziej zaufany współpracownik księcia koronnego Karola Jana¹⁸.

Przewodniczący Komisji Konstytucyjnej Lars August Mannerheim wywodził się z bardzo zasłużonego dla Szwecji, a następnie Finlandii, rodu szlacheckiego, któremu początki dał przybyły z Niderlandów kupiec Henrik Augustin Marheim (1618–1667)¹⁹.

¹⁷ W oryginale: *Den olyckliga tanken att vad mängden vill, måste ske, leder till följder utan beräkning. Endast en stadig, verksam och kraftfull styrelse kan utrota dessa giftiga ämnena*. Za: O. Jägerskiöld, op.cit.

¹⁸ Zob. J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 470.

¹⁹ Por. *Mannerheim, släkt*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/mobil/Artikel/9034> (dostęp: 15.08.2025 r.) oraz zawarta tam literatura.

Najprawdopodobniej najpóźniej w 1645 r. został kupcem w Gävle, gdzie otrzymał obywatelstwo w 1651 r., po tym, jak rok wcześniej poślubił przyrodną siostrę żony burmistrza miasta Eliasa Pederssona Gaveliusa. W 1659 r. przeniósł się do Sztokholmu jako pierwszy księgowy należącego do holenderskiego finansisty banku J. Palmstrucha. Syn Henrika, Augustin Marheim (1654–1732), od 1684 r. zarządzał estońskim majątkiem wnuka Axela Oxenstierny, Carla Gustafa Oxenstierny, który został zastawiony w domu zastawnym sztokholmskiego kupca Andersa Oldermana. Wraz z nobilitacją w 1693 r. przyjął nazwisko Mannerheim. Synami Augustina Mannerheima byli: Gustaf Henric (1695–1777) oraz Johan Augustin (1706–1778). Obaj nie poszli w ślady ojca i nie zostali kupcami lub przedsiębiorcami, lecz wybrali karierę wojskową. Starszy z braci był oficerem artylerii, służył m.in. w stopniu pułkownika w pułku Dalarna (*Dalregementet*), uczestniczył w wojnie pomorskiej i awansował do stopnia generała majora w 1762 r. W 1768 r. Gustaf Henric został baronem, podobnie jak jego brat Johan Augustin, który był kapitanem jego batalionu artylerii od 1741 r. i zastąpił go na stanowisku majora w 1747 r., podpułkownika w 1750 r. i pułkownika w 1762 r. W 1768 r. Johan Augustin Mannerheim kupił posiadłość Tärnö w Husby-Oppunda, Nyköping, w prowincji Södermanland, gdzie mieszkał do śmierci w 1778 r. Johan Augustin był ojcem²⁰ przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej Riksdagu i pierwszego Ombudsmana Sprawiedliwości Riksdagu Larsa Augusta Mannerheima oraz Carla Erika Mannerheima, od 1787 r. majora piechoty w pułku Åbo (*Åboregementet*), a w 1788 r. jednego z sygnatariuszy Związku Anjala.

Lars August Mannerheim, podobnie jak jego bliscy krewni, należał do Koterii Kapeluszy w Epoce Wolności i prawdopodobnie ze spokojem przyjął zamach stanu Gustawa III w 1772 r. Z czasem jednak Lars August Mannerheim dołączył do opozycji, tzw. patriotów. Należało do niej kilku kolegów z kancelarii i zaufanych przy-

²⁰ Johan Augustin Mannerheim w związku małżeńskim z Helene Marią Söderhjelm (1722–1793) miał trzech synów: Larsa Augusta Mannerheima (ur. 1749), Gustafa Johana Mannerheima (ur. 1754) i Carla Erika Mannerheima (ur. 1759 r.) oraz dwie córki: Annę Marię (ur. 1748) i Gustawę Charlottę (ur. 1753).

jaciół, m.in. sekretarze Izby Rycerskiej Carl Gustaf BungenCrona²¹ i Carl Erik Wadenstierna²² oraz jego przyszły teść – 21 sierpnia 1787 r. Lars August poślubił Sophię Wadenstierna (1758–1830). Lars August Mannerheim uczestniczył w niemal wszystkich Riksdagach od 1778 do 1830 r. Na Riksdagu w 1789 r. występował otwarcie jako reprezentant opozycji wobec Gustawa III. Jego przemówienia w Izbie Rycerskiej były krótkie, często sarkastyczne, a ich ostry język stał się sławny. Gustaw III i jego otoczenie nazywali go „brzytwą” lub „biczem królestwa”. Wybrany do Tajnych Komisji na Riksdagach w 1789 i 1792 r., Lars August Mannerheim wniósł również wkład w kwestie polityczne i gospodarczo-finansowe, który został doceniony przez króla. Jego rezygnacja ze służby Koronie w 1789 r. może być postrzegana jako wyraz antygustawiańskiego nastawienia, które w pełni podzielał jego brat, Carl Erik Mannerheim. O ile wiadomo z dokumentów, nie brał on czynnego udziału w uwięzieniu i detronizacji Gustawa IV Adolfa wiosną 1809 r.²³ Jednak jego znacząca rola na Riksdagu 1809–1810 rozpoczęła się od przemówienia w sprawie detronizacji króla z 10 maja 1809 r. Dla Larsa Augusta Mannerheima doświadczenie zdobyte na kolejnych Riksdagach i urzędach o gospodarczo-finansowym charakterze (rewident finansowy) było niezwykle pomocne w sprawowaniu powierzonej funkcji. Pod jego kierownictwem opracowano w latach 1809–1810 cztery akty konstytucyjne (Akt o Formie Rządu, Akt o Riksdagu, Akt o Wolności Druku i Akt o Sukcesji Tronu²⁴), tworzące liberalną, jak na tamte czasy, konstytucję (ustawę zasadniczą). Taka „wieloaktowa konstytucja” charakterystyczna jest rów-

²¹ Carl Gustaf BungenCrona (30 czerwca 1747–19 lutego 1795), urzędnik, polityk, uczestnik Riksdagów od 1771–1772 do 1792 r. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17151> (dostęp: 25.08.2025 r.).

²² Carl Erik Wadenstierna (22 lutego 1723–5 stycznia 1787), urzędnik, polityk, uczestnik Riksdagów 1769 i 1771 r., dyrektor Domu Rycerstwa. Por. *Svenskt biografiskt handlexikon*, Projekt Runeberg, s. II: 670, <https://runeberg.org/sbh/b0670.html> (dostęp: 25.08.2025 r.).

²³ Zob. szerzej J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 473.

²⁴ Zob. szerzej J. Osiński, *Sukcesja tronu jako problem ustrojowy Królestwa Szwecji w latach 1809–1810*, w: Norden. Historia, współczesność i sąsiedzi, t. 2, red. J. Osiński, I. Zawislińska, Płock 2025, s. 43–65.

nież, jak wiadomo, dla współczesnego Królestwa Szwecji. Pełna rola Larsa Augusta Mannerheima w pracach konstytucyjnych nie może zostać wyjaśniona w ostatecznym wymiarze, ponieważ pierwsza Komisja Konstytucyjna zdecydowała o tym, że protokoły z posiedzeń nie powinny być przechowywane. Istnieje jednak szereg dokumentów (memoriałów, propozycji prawnych i ich uzasadnień)²⁵, które Komisja przekazywała Stanom, i to pozwala uznać Mannerheima za znamienitego konstytucjonalistę tamtych czasów, a w praktyce ustrojowej również za pierwszego Ombudsmana Sprawiedliwości Riksdagu dającego początek tej instytucji w praktyce ustrojowej Królestwa Szwecji²⁶.

Osobowość, wiedza i zdolności sekretarza Komisji Konstytucyjnej Hansa Järty były wielokrotnie analizowane w literaturze historycznej, prawniczej i publicystycznej. Pochodził z prowincji Dalarna, a jego ojciec Carl Hierta²⁷ był wysokim oficerem armii w randze generała porucznika. Hans od młodości przejawiał talenty organizacyjne, ale także rozwijał zdolności pisarskie, które wyrażały się zarówno w zjadliwej satyrze, parodiach wierszem lub prozą, jak i w wyważonym, krystalicznie czystym, eleganckim piśmiectwie administracyjnym, biograficznym lub ogólnohistorycznym. Wspomina się neurasteniczne cechy jego osobowości, takie jak: niezdeterminowanie, nieufność, nieśmiałość, pesymizm, nadmierny krytycyzm i niezadowolenie ze wszystkiego. Sprzeczności w jego charakterze obejmowały odważną odpowiedzialność i powściągliwą ostrożność w zależności od sytuacji i nastroju. W środku tego wszystkiego był Hans, w pełni świadomy swojego rzadkiego talentu, mający tak

²⁵ Por. E. Fahlbeck, *Kring utgåvan av konstitutionsutskottets handlingar vid riksdagen 1809–1810*. Särtryck ur Festskrift till Georg Andrén, Uppsala 1960. Przykładowy dokument: *Constitutionsutskottets memorialer och övriga expeditioner 1809–1810, Expeditioner till Riks-Stånden rörande regeringsformen*, memorial nr 25.

²⁶ Zob. szerzej J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 471–473.

²⁷ Carl Hierta (2 stycznia 1719–6 grudnia 1793), oficer armii, pułkownik regimentu Dalarna od 12 września 1768 r., baron od 12 lutego 1771 r., generał major armii od 22 marca 1773 r., generał lejtnant armii od 27 grudnia 1778 r., polityk i uczestnik siedmiu Riksdagów w latach 1746–1779. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13567> (dostęp: 15.08 2025 r.).

silne poczucie własnej wartości, że prawie niemożliwa dla niego była harmonijna współpraca z innymi na tym samym poziomie lub na podrzędnym stanowisku. Po studiach na Uniwersytecie w Uppsali 14 czerwca 1790 r. przystąpił do egzaminu kancelaryjnego i podjął pracę w urzędach, m.in. pełnił funkcję sekretarza protokołu w Departamencie Audytu Wymiaru Sprawiedliwości i był dokooptowanym członkiem Sądu Apelacyjnego Svea, które to stanowisko utracił po zrzeczeniu się szlachectwa w trakcie Riksdagu w Norrköping w 1800 r., co było wyrazem protestu przeciwko działaniom króla Gustawa IV Adolfa.

W kolejnej dekadzie do 1809 r. pracował jako adwokat oraz sekretarz w biurze ubezpieczeń przeciwpożarowych miasta Sztokholm. Nigdy nie porzucił swoich osobistych relacji z czołowymi postaciami z biurokracji centralnej. Ze względu na jego wyraźny sprzeciw wobec rządów Gustawa III w końcowej fazie zarówno współczesni, jak i znacznie późniejsi obserwatorzy często uważali młodego Hansa Järtę za jakobina i rewolucjonistę, czemu on sam energicznie zaprzeczał. Podobnie jak wielu innych umiarkowanych libertarian początkowo powitał rewolucję francuską z dużymi nadziejami. Jest pewne, że w Sztokholmie miał bliski kontakt z tzw. kręgiem zabójców króla Gustawa III (zmarł w wyniku obrażeń w 1792 r.) i jadał kolacje z ich patronem, generałem Carlem Fredrikiem Pechlinem, który był jego dalekim krewnym. Podczas przesłuchań, którym 18-letni Hans Järta został poddany po zabójstwie Gustawa III, ewidentnie podał częściowo mylące informacje na temat swoich działań w krytycznym dniu, głównie na temat swego miejsca w Operze Królewskiej, kiedy padł strzał. Istnieją tylko poszlaki wskazujące na to, że był on faktycznie zaangażowany w rzeczywisty plan zamordowania monarchy²⁸. Był jednym z członków spisku przeciwko Gustawowi IV Adolfowi, ale starał się zapobiec w miarę możliwości pochopnym działaniom, dopóki plan konstytucyjny nie został w pełni opracowany. Kiedy zamach stanu stał się faktem, a bar-

²⁸ Por. G. Landberg, *Hans Järta*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=12286> (dostęp: 27.08.2025 r.). Zob. szerzej O. Dixelius, *Den unge Järta. En studie över en litterär politiker*, Akademisk avhandling, Stockholm 1953.

dzo krytyczna sytuacja w polityce zagranicznej wymagała szybkich działań, nie wahał się jako sekretarz Komisji Konstytucyjnej Riksdagu wziąć na siebie delikatne, a zarazem trudne obciążenie pracą. Wysiłki Hansa Järty zmierzające do przygotowania projektu konstytucyjnego i jego poglądy społeczne w tamtym czasie były i są przedmiotem klasycznej debaty historyków i politologów szwedzkich, która nie została jeszcze zakończona²⁹. W polskiej literaturze przedmiotu nie podejmowano dotąd dyskusji na powyższy temat, choć niektórzy badacze pisali, że w Komisji sekretarzem był „biegły prawnik Hans Järta”, cokolwiek to miało znaczyć³⁰.

Bardzo niewiele wiadomo o wewnętrznych działaniach Komisji. Zakres materialnego wpływu ciężko pracującego sekretarza jest niepewny. W dużej mierze brakuje źródeł, które rzuciłyby światło na osobisty rozwój jego opinii w latach 1800–1809. Głównym dokumentem, na którym powinniśmy oprzeć rozważania o roli przewodniczącego, sekretarza i innych członków Komisji w tworzeniu nowego Aktu o Formie Rządu, jest znany badaczom Memoriał z 2 czerwca 1809 r.³¹, napisany najprawdopodobniej w przeważającym stopniu przez Hansa Järtę, choć nie zostało to nigdy dowiedzione. Wraz z tym dokumentem Komisja Konstytucyjna przedstawiła Riksdagowi po dwóch tygodniach prac swój projekt Aktu o Formie Rządu (*Regeringsformen*)³². Miało to oczywiście również cel taktyczny i obejmowało nieuchwytne niuanse kompromisu między różnymi opiniami wyrażanymi przez członków Komisji; nie można jednak przeczytać dokumentu i powiedzieć: to jest Järta z 1809 r.³³

²⁹ Por. J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 473–475.

³⁰ Np. S. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice 1989, s. 19.

³¹ *Vördsamt memorial [undert tills med L A Mannerheim mfl], Riksens högloflige ständers constitutionsutskotts betänkande rörande regerings-formen; jämte de betänkandet åtföljande bilagor*, Sthlm 1809, również: *Till 1809 års regeringsform. Hans Järtas memorial*, Stockholm 1914, 19 sidor. Por. także O. Alin, *Hans Järtas koncept till regeringsformen samt Bidrag till Regeringsformens historia*. Aftryck ur „Statsvetenskaplig tidskrift” 1897–1899.

³² Zob. J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 475.

³³ Por. G. Landberg, *Hans Järta*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*.

3. Treść Memoriału Komisji Konstytucyjnej i jego znaczenie

W oryginalnym dokumencie już w tytule zaznaczono jego kolegialne autorstwo: po *Vördsamt memorial* (Memoriał Pełen Szacunku) następuje: [*undert tills med L A Mannerheim mfl*], co można tłumaczyć jako: [wraz z L.A. Mannerheimem i innymi], na końcu zaś widnieją podpisy wszystkich członków Komisji Konstytucyjnej i jej sekretarza, który formalnie nie był jej członkiem. Początkowy fragment dokumentu wyjaśnia motywy i teoretyczne przemyślenia, jakimi kierowała się Komisja w swojej pracy nad nową Formą Rządu, co nasuwa w naszym przekonaniu zasadnicze pytanie: czy taka treść mogła być dziełem jednego autora?

Komisja, której Wielce Czcigodne Stany Królestwa Szwecji powierzyły przygotowanie projektu nowej Ustawy Zasadniczej dla Rządu Królestwa Szwecji, przekazuje niniejszym na ręce Stanów Królestwa następującą propozycję.

Komisja pragnęła, aby na ukończenie pracy o tak wielkim znaczeniu, tak szerokim zakresie i tak skrajnie delikatnym charakterze mogła poświęcić wymagany na to czas. Pożądane byłoby, aby przed ustaleniem własnych zasad zebrać opinie światłych Obywateli na temat podstaw przyszłej Konstytucji Szwecji (*Sveriges Stats-Författning*). Jednak niebezpieczeństwa zagrażające Ojczyźnie na to nie pozwoliły. Komisja wyraźnie odczuła i jasno zdała sobie sprawę z tego, że prawnie określona i przez to umocniona Władza Rządowa³⁴ stanowi obecnie najważniejszą sprawę dla naszego społeczeństwa i że jedynie szybkie i jednolite ustanowienie tej władzy mogłoby zachować niezależność Królestwa i wewnętrzny spokój, oba zagrożone przez wroga, który nie tylko oręż wojenny zwracać przeciw narodowi szwedzkiemu. Z tego powodu Komisja pospieszyła do realizacji swojego celu: jej projekt Aktu o nowej Formie Rządu został przygotowany i opracowany w ciągu dwóch tygodni. Jeśli jednak, zgodnie z oczekiwaniem Komisji, Wielce Czcigodne Stany Królestwa uznają ten projekt za oparty na starannym rozważeniu naturalnej działalności i kierunku obranego przez poszczególne władze

³⁴ W oryginale użyto pojęć: *Styrelse-Magt* – Władza Rządząca, w dalszej części Memoriału: *Styrande Magt* – Władza Rządząca, ale nie: *verkställande makt* lub *utövningen makt*, które byłyby najwłaściwszymi określeniami dla pojęcia „władza wykonawcza”. Tego ostatniego pojęcia nie użyto w Akcie o Formie Rządu 1809 r. celowo, ponieważ sugerowałoby ono, że król „wykonuje” sprawy przekazane lub ustalone przez inny podmiot, a to było w sprzeczności z treścią § 1 Aktu.

państwowe; jeżeli uzna, że występują w nich takie wzajemne ograniczenia, które mogą zapobiec temu, aby którakolwiek z tych władz przekształciła swoją moc w przemoc; jeśli uzna go za ustanawiający takie zabezpieczenia wspólnych praw całego Ludu, jak i każdego Obywatela z osobna, których ani przebiegłość nie podważy, ani władza nie obali; jeśli uzna, że Konstytucja niniejsza wzajemnie warunkuje i wzmacnia wspólne poglądy, kształtuje je i wspiera, aby sama mogła się rozwijać na ich podstawie i na nich się opierać; jeśli uzna, że jej nadrzędnym celem jest takie ukształtowanie społeczeństwa obywatelskiego, które będzie zgodne z prastarym, nigdy niezatartym i niezacierałym szwedzkim indywidualnym charakterem: męskiej dumy bez pychy, poczucia wolności bez szaleństwa, prawdomówności bez fantazjowania, uczciwego działania bez przechwałek i zbytecznej gorliwości; jeśli Stany Królestwa uznają ponadto, że Komisja nie poświęciła wolności, bezpieczeństwa ani rozwoju przyszłych pokoleń na rzecz obecnej potrzeby społeczeństwa związanej z posiadaniem silnej władzy rządzącej ani na rzecz powszechnego czy indywidualnego przekonania o cnotach monarchy, który jako pierwszy powinien tę władzę przyjąć od wdzięcznego Ludu; wówczas Członkowie Komisji, przyznając się do niedoskonałości, które mogą zostać odkryte w ich tak pospiesznie ukończonym dziele, uznają, że jej całość przedstawia pewną wartość i że spełnili oczekiwania, które Stany Królestwa słusznie w niej pokładały³⁵.

Z powyższego fragmentu Memoriału wynika jednoznacznie, że członkowie Komisji działali pod wpływem wydarzeń wewnętrznych i zewnętrznego zagrożenia wynikającego z wojny z Rosją. Stąd bardzo szybki przebieg prac trwających tylko dwa tygodnie, co miało wpływ na systematykę projektu, jego semantykę i niekiedy używanie niejednorodnych określeń odnoszących się do poszczególnych instytucji, mechanizmów i procedur. Wynikało to z chęci pogodzenia różnych stanowisk, które prezentowali w konkretnych kwestiach członkowie Komisji³⁶, ale także z faktu, że tylko 26 ze

³⁵ *Wördsamt memorial, Sveriges konstitutionella urkunder*, SNS författningsprojekt, red. O. Petersson och A. Wahlgren, Stockholm 1999, s. 183–184.

³⁶ Rozbieżności opinii w Komisji, jak wynika z dokumentów, były znaczne. Wśród „rewolucyjnych” jak na owe czasy poglądów wyróżnia się ten prezentowany przez Salomona von Stockenströma opowiadającego się za dwuizbowym parlamentem opartym na modelu angielskim, z izbą wyższą składającą się ze szlachty i duchowieństwa oraz izbą niższą składającą się z reprezentantów innych stanów. Mimo że w dużej mierze ziścił się on po reformie 1866 r., to jednak w 1809 r. był nie do zaakceptowania. Por. *Stockenström (von), släkt*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=20283&forceOrdinarySite=true> (dostęp: 15.08.2025 r.).

114 paragrafów projektu Formy Rządu przedstawionego przez Komisję Konstytucyjną nie miało odpowiednika w projekcie rządowym autorstwa Andersa af Håkansona. W widocznym dążeniu do kompromisu i ostrożności przejawiał się charakter przewodniczącego Komisji, którego doświadczenie w prowadzeniu obrad i umiejętność akcentowania najważniejszych kwestii wydają się wiodące. Również sformułowanie o świadomości istnienia „niedoskonałego projektu” można zawdzięczać właśnie jemu. Hans Järta ze względu na cechy charakteru sam nigdy nie użyłby dobrowolnie takiego sformułowania.

Istotny merytorycznie, a nie tylko teleologicznie jak w pierwszej części, jest kolejny fragment Memoriału odnoszący się do uzasadnienia przyjętych w projekcie zasadniczych rozwiązań ustrojowych. Czytamy w nim:

Komisja starała się utworzyć Władzę Rządzącą (*Styrande Magt*), działającą w określonych formach, wyrażającą jedność w podejmowaniu decyzji i dysponującą pełnią środków umożliwiających ich realizację; Władzę Prawodawczą (*Lagstiftande Magt*), rozsądnie powolną w działaniu, ale stanowczą i silną w stawianiu oporu; oraz Władzę Sądowniczą (*Domare-Magt*)³⁷, niezależną w świetle prawa, ale nieposiadającą władzy zwierzchniej nad nimi. Komisja starała się ponadto ukierunkować te władze w taki sposób, aby sprawowały nad sobą wzajemną kontrolę, nawzajem się powściągały, bez mieszania się w swoje sprawy i bez pozostawiania stronie powściągającej jakiegokolwiek zdolności działania przynależnej stronie powściąganej. Na tych podstawowych zasadach określających szczególnie warunki funkcjonowania Władz Państwowych i ich wzajemnej równowagi ma opierać się Konstytucja państwa zaproponowana przez Komisję.

Jednakże wartość Konstytucji, a co za tym idzie jej przyszłe trwanie, nie zależy jedynie od starannie przemyślanego układu form ani od skrupulatnie wyważonych zależności między Władzami Konstytucyjnymi (*Constitutionella Magters*). Jeśli w ramach tych odrębnych form nie będzie działać jakaś nadrzędna władza, będą one i pozostaną jedynie pustymi formami, które prędzej czy później zostaną zniszczone przez zewnętrzną siłę. Jeśli te przeciwstawne sobie Władze Konstytucyjne nie będą trzymać się razem i każda z nich nie będzie się kierowała i wzmacniała wspólnych poglądów, wówczas, w wyniku konfliktów między nimi, Konstytucja prędzej czy później przestanie istnieć. Wydaje się, że dawni Szwedzcy Prawodawcy nie doceniali znaczenia wspólnych

³⁷ Dosłownie: władzę sędziowską.

poglądów. Zamiast przygotować potężną siłę powstrzymującą w postaci jasno wyrażonej woli narodu występującej jako obrona przed ślepym i niesprawiedliwym rządem, z góry narzucili ohydne kajdany każdej władzy, nawet tej sprawiedliwej i oświeconej. Kajdany te, utrudniające prawidłowe funkcjonowanie władzy, która bezwarunkowo musi działać, musiały zostać zerwane. Rząd, nie będąc już związany prawami, których nie ożywiał ani nie wzmacniał żaden duch obywatelski, w chwilach rozbudzonego zapału ludu przejął władzę absolutną, a ostatecznie, w okresie ogólnego odrętwienia ducha Narodu, doprowadził ten absolutyzm do skrajności w formie samowolnych decyzji i nieobliczalnej dyktatury. Wówczas na ratunek Ojczyźnie przyszła uśpiona szwedzka siła poszczególnych jednostek, która jednak mogła dojść do głosu dopiero wtedy, gdy powszechna nędza i powszechnie dostrzeżone zagrożenia utworzyły wspólne poglądy, w oparciu o które teraz głośno i jednomyślnie zażądano zmiany rządu, już od dawna skrycie pożądaney. To właśnie siłe tych naszych nietrwałych poglądów przyszłe pokolenia będą zawdzięczać Konstytucję zapewniającą większą wolność, którą teraz Stany Królestwa mają ustanowić; Komisja uznawa, że to właśnie na tej zrównoważonej mądrości, ugruntowanej siłe myślenia, ukształtowanej i zachowanej przez tę Konstytucję, szczególnie należałoby oprzeć troskę o nią i jej udoskonalanie. Ta idea leży u podstaw całej pracy Komisji. Komisja nie proponuje wprowadzania żadnych wielkich ani wyróżniających się zmian w podstawowych, odwiecznych zasadach zawartych w naszej Konstytucji. Uważa, że takie zasady nie powinny być lekko-myślnie zmieniane, zwłaszcza w pierwszych chwilach odzyskanej wolności, kiedy to nieunikniony jest podział na różne sposoby myślenia. Uznawa, również, na przykładzie najbardziej wolnego państwa w Europie, że dla ogółu praw narodu oraz osobistej wolności i bezpieczeństwa obywateli nie ma trwalszego zabezpieczenia niż zasady, uświęcone przez stulecia i umocnione siłą całego narodu, która jest w nich obecna. Siła ta wypływa z wolności myślenia i wyrażania się na temat wielkich spraw narodowych, z możliwości zapoznania się z nimi i ich oceny przez każdego obywatela, z pewności, że prawa są szanowane, i z możliwości ufnego oczekiwania na dalsze działania Reprezentacji Narodu³⁸.

W Memoriale uzasadniono przyjęcie swoistej zasady podziału władzy i wyróżnienie trzech władz, które określono jako: władzę rządzącą (rządzenia), władzę prawodawczą i władzę sędziowską (sądenia), przywodzące na myśl koncepcję Charles'a Montesquieu. Wszystkie władze łącznie nazywano władzami konstytucyjnymi. Do myśli Monteskiusza odwoływano się również, wskazując, że władze powinny się nawzajem powściągać i niekiedy kontrolować,

³⁸ *Wördsamt memorial, Sveriges konstitutionella urkunder*, s. 184–185.

jednak bez wkraczania w kompetencje innej z władz. Współpracować, ale nie równoważyć, temu bowiem jednoznacznie przeczył przepis wspomnianego § 1 Aktu o Formie Rządu, stanowiący, że: „Królestwo Szwecji będzie rządzone przez Króla i jest Dziedzicznym Królestwem z porządkiem sukcesji przez Męskich Potomków Króla, który ustanowią Stany Królestwa”³⁹. Potwierdzono w nim zasadę monarchii dziedzicznej i przewagi kompetencyjnej króla. Nawiasem mówiąc, cały Akt o Formie Rządu z 1809 r. jest konstytucją silnie monarchiczną – aż 77 paragrafów ze 114 odnosi się do króla, jego pozycji ustrojowej, szerokich uprawnień i relacji władczych z innymi organami, co odbiega znacząco od osobistych poglądów liberała Hansa Järty. Nie sposób uznać, że to on mógłby być ich autorem, a raczej była to pewna kompromisowa wypadkowa poglądów członków Komisji Konstytucyjnej. Już w połowie XIX w. Christian Naumann stwierdził, że władzę monarchiczną zachowano w omawianym dokumencie lepiej niż w wielu europejskich konstytucjach oktrojowanych przez monarchów⁴⁰. W różnych opracowaniach historycznych, ale i niektórych politologicznych znajdziemy współczesne nazwy wyróżnionych władz, czyli: władzę wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą. W naszym głębokim przekonaniu jest to typowa idealizacja dokonana głównie przez prawników i politologów w trakcie trwającej w literaturze przez wiele dziesiątków lat debaty naukowej o szwedzkich i zagranicznych korzeniach oraz wpływach teorii ustrojowych na przepisy Aktu o Formie Rządu z 1809 r., znanej jako debata badaczy z uniwersytetów Uppsala i Lund. Faktycznie jedynie „władza wykonawcza” była strukturalnie i funkcjonalnie ukształtowana, jednak wspomniana dominacja monarchy nie pozwalała tak jej określać. Potwierdza to kolejny fragment Memoriału, w którym czytamy:

Władza rządzenia, zgodnie z propozycją Komisji, należy niepodzielnie do Króla, ale jego decyzje nie mogą być podejmowane pochopnie ani

³⁹ W oryginale: *Sveriges Rike skal styras af en Konung och wara et Arf-Rike med den Successions-Ordning för en afliden Konungs Manliga Efterkommande, som af Riksbens Ständer fastställd warder.*

⁴⁰ Por. J. Osiński, *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii*, s. 480.

w oparciu o jednostronne informacje czy rady pochodzące od tajemniczych osób pozbawionych odpowiedzialności. We wszystkich sprawach musi on zasięgać publicznej opinii Rady Państwa, której członkowie, ponoszący odpowiedzialność nie tylko za wyrażane przez siebie opinie, ale także za milczenie, gdy powinni je wyrazić, sami muszą sumienie zdobywać informacje, by chronić swoje życie, dobrobyt i honor. W ten sposób, jak również za pomocą innych środków przewidzianych w odniesieniu do przygotowania spraw, Król w żadnym wypadku nie powinien zostać wprowadzony w błąd, a głos publicznej opinii powinien bez przeszkód docierać do niego za pośrednictwem odpowiedniego organu. Nawyk słuchania rad, udzielanych z całą powagą i uroczyscie, ukształtuje w młodym Monarsze szacunek dla prawdy i praworządności, a w dojrzałym Królu umocni te wartości. A jeśli okrutny los sprawiłby, że na tronie Szwecji jeszcze raz zasiadłby samowolny Król, to połączenie siły argumentów jego doradców, swobody wyrażania poglądów przez Naród i świadomość niechęci przyszłych Stanów wcześniej poskromią jego gwałtowny charakter. Przynajmniej nie będzie mógł, przez decyzje niezgodne z Konstytucją, narazić się na odmowę kontrasygnaty udzielanej przez urzędnika publicznego, bez której Jego rozkazy nie miałyby mocy prawnej⁴¹.

Pojęcie „władza ustawodawcza” nie istniało wobec nieukształtowanego jeszcze samego terminu i miejsca „ustawy” w systemie źródeł prawa. Natomiast „prawo” – *lag* było kategorią stosowaną od setek lat, a od Gustawa I Wazy kojarzoną z aktywnością Zgromadzenia Stanowego – Riksdagu. „Władza sądownicza” pozostawała częścią szerokiej władzy króla, co jest szczególnie widoczne na podstawie powołanego w § 17 Formy Rządu z 1809 r. Królewskiego Sądu Najwyższego (*Konungens Högsta Domstol*), w którym król miał dwa głosy, a wyroki były wydawane w jego imieniu i wymagały podpisu monarchy⁴². Memoriał wskazywał jednoznacznie, powołując się na opinię Komisji *in gremio*, na przyjęte w tym zakresie rozwiązanie, stwierdzając:

Komisja uznała, że przynależne Królowi prawo sądenia powinno być sprawowane przez Królewski Sąd Najwyższy, którego członkowie byliby stałymi Urzędnikami i, aby zachować ich niezależność, nie mogliby zostać odwołani przez Króla. Jednakże ta najwyższa władza sądowa nie powinna stanowić raz na zawsze powołanej korporacji tworzącej

⁴¹ Wördsamt memorial, *Sveriges konstitutionella urkunder*, s. 185.

⁴² Por. B. Wedberg, *Konungens Högsta Domstol 1809–1844*, Stockholm 1940.

państwo w państwie. Uznano zatem za konieczne, aby członkowie tego sądu, którzy mogliby zostać oskarżeni o wykroczenia, byli sądzeni zgodnie z prawem, a także aby Stany Królestwa mogły na każdym posiedzeniu odwoływać ze stanowisk określoną liczbę tych sędziów, którzy z powodu wieku, choroby lub innych podobnych przyczyn stali się niezdolni do godnego wypełniania swojej zaszczytnej misji lub nie cieszyli się już zaufaniem społeczeństwa. Formalności, które Komisja zaleciła w tym wypadku, zdają się wykluczać wszelki wpływ wywierany na skutek osobistych nacisków i urazów, a jednocześnie uniemożliwiać rozpatrywanie poszczególnych spraw sądowych przez Stany Królestwa⁴³.

Wspomniane uproszczenie terminologiczne jest również nadużyciem i próbą przystosowania rozwiązań ustrojowych Szwecji do dominujących w literaturze konstrukcji anglosaskich, nieznajdującą potwierdzenia w dokumentach, ale także w wielu opracowaniach politologicznych pochodzących z XIX i początku XX w.⁴⁴ Dlatego pozostaniemy przy nazwach przytoczonych powyżej i ich szwedzkich odpowiednikach. Należy jeszcze dodać, że w cytowanym fragmencie mowa jest m.in. o „najbardziej wolnym państwie w Europie” i w wypadku Hansa Järty byłyby to z pewnością oświeceniowa Francja, którą zawsze stawiał za wzór w zachowanych pismach. Jednakże z wypowiedzi członków Komisji i jej przewodniczącego w trakcie obrad wynika, że mieli oni na myśli Anglię, szczególnie w kontekście zniesienia cenzury i wolności druku.

Stanowisko Komisji w sprawie władzy rządzenia króla ze względu na różnorodność poglądów prezentowanych przez jej członków musiało wynikać z ich debaty i porozumienia i w żadnym wypadku nie mogło być autorstwa jednej osoby, szczególnie sekretarza Komisji. Mógł on uzgodnieniom, za pozwoleniem przewodniczącego Komisji, nadać ostateczny kształt słowny, co było zresztą jego zasadniczym zadaniem. Jak więc w Memoriale zostały sfor-

⁴³ Wördsamt memorial, *Sveriges konstitutionella urkunder*, s. 189.

⁴⁴ Por. F. Lagerroth, *Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet*, *Svensk tidskrift* 1940, 27, s. 519–533; C.A. Hessler, *Regeringsformen och den utländska doktrinen: debatten kring en klassisk fråga*, „*Statsvetenskaplig tidskrift*” 1959, 62: 2–3, s. 209–225; E. Rönström, *Forskardebatten kring 1809 års regeringsform – Till frågan om grundlagens härkomst*, „*Statsvetenskaplig tidskrift*” 1997, 100: 4, s. 448–467.

mułowane owe uzgodnienia dotyczące króla i roli Rady Państwa (*Stats-Råd*), która miała zastąpić istniejącą dotąd Radę Królestwa (*Riks-Råd*), będące niewątpliwie kompromisem między członkami Komisji?

Królewska Rada Państwa nie jest organem uczestniczącym w rządach Króla, powoływanym przez Stany Królestwa. Komisja uznała, że władzę wykonawczą można skuteczniej nadzorować przy pomocy innych środków niż ten środek, który osłabiał jedność i siłę jej działania, a który każdy silny władca byłby skłonny wyeliminować. Rada Państwa składa się z urzędników, których powołuje Król i których rad słucha nie tylko z poczucia obowiązku, ale także ze względu na zaufanie. Urzędnicy ci to z jednej strony tacy, którzy pod rządami Króla są najbardziej zaangażowani w sprawy rządowe i tym samym dzielą z nim zarówno chwałę za to, co przynosi pożytek, jak i wstyd i nienawiść za to, co wyrządza szkodę; z drugiej strony zaś tacy, którzy nie mając większego interesu w zachowaniu dobrej opinii o rządzie, chłodno oceniają jego działania. Król jest zatem jednocześnie informowany przez swoich ministrów i o swoich ministrach⁴⁵.

W kwestii uprawnienia do powoływania i odwoływania urzędników, którzy powinni odgrywać kluczową rolę w działalności rządu, w ramach Komisji zrodziło się pytanie, czy gubernatorzy prowincji powinni być zaliczani do takich urzędników.

Większość członków Komisji, która uznała, że dobro kraju bezwarunkowo wymaga, aby Król mógł odwoływać gubernatorów ze stanowisk, nie obawiała się nadużyć tej władzy w stopniu, który w jakikolwiek sposób można by porównać z możliwymi i prawdopodobnymi korzyściami, które z niej płyną. Gubernator, który zdobył przychylną i szacunek w swojej prowincji, nie może zostać odwołany ze stanowiska bez narażania rządu na ryzyko o wiele większej straty niż jego własna⁴⁶.

Sformułowania Memoriału w omawianej kwestii również wskazują na uwzględnienie większościowego stanowiska członków Komisji, nie zaś poglądu głównie jednej osoby.

W odniesieniu do władzy prawodawczej Komisja zaproponowała rozwiązanie, które nawiązywało do przeszłości.

⁴⁵ *Wördsamt memorial, Sveriges konstitutionella urkunder*, s. 185.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 187.

Władza stanowienia, zmieniania, uchylania i interpretowania prawa w jego właściwym znaczeniu należy, zgodnie z propozycją Komisji, jak dawniej, do Stanów Królestwa wspólnie z Królem. Komisja, przewidując, że Konstytucja, którą Stany Królestwa obecnie zamierzają ustanowić, może nie być doskonała, chciała stworzyć możliwość jej ulepszenia, gdy już ugruntuje się ogólny pogląd na jej temat. Możliwość ta powinna jednak wiązać się z koniecznością spełnienia dodatkowych formalności, które są niezbędne, aby zapobiec podejmowaniu nieprzemyślnych prób i pochopnych decyzji. Dlatego Komisja uznała, że na plenarnym posiedzeniu Stanów Królestwa nie powinny być wyrażane żadne indywidualne opinie w sprawach o takiej wadze, lecz mogą być one przedstawiane, zatwierdzane i rozwijane wyłącznie w ramach Komisji, którą Stany Królestwa miałyby powoływać na każde posiedzenie Riksdagu w celu przeanalizowania Konstytucji i wskazania występujących w niej braków. Aby zaś żadne akty przemocy ani niepokoje społeczne nie mogły doprowadzić do zmiany ustroju państwa pod pozorem legalności, Komisja przyjęła zasadę, że żadna zaproponowana zmiana nie zostanie przyjęta wcześniej niż na kolejnym posiedzeniu Riksdagu⁴⁷.

Oznaczało to wprowadzenie zasady zmiany przepisów aktów konstytucyjnych (nie tylko Aktu o Formie Rządu) nie na tym Riksdagu, na którym zgłoszono propozycję zmian, lecz na kolejnym. Wzmacniało to odpowiedzialność za kształt ustroju państwa i zapobiegało pochopnym i niepraworządnym działaniom zmierzającym do zmian aktów konstytucyjnych. Był to również rezultat jedno-myślniej decyzji członków Komisji Konstytucyjnej.

Także w odniesieniu do zasadniczych kwestii dotyczących sądownictwa Komisja uzgodniła wspólne stanowisko i przedstawiła je w Memoriale.

Uznano zatem za konieczne, aby członkowie Sądu Najwyższego, którzy mogliby zostać oskarżeni o wykroczenia, byli sądzeni zgodnie z prawem, a także, aby Stany Królestwa mogły na każdym posiedzeniu odwoływać ze stanowisk określoną liczbę tych sędziów, którzy z powodu wieku, choroby lub innych podobnych przyczyn stali się niezdolni do godnego wypełniania swojej szaczonej misji lub nie cieszyli się już zaufaniem społeczeństwa. Formalności, które Komisja zaleciła w tym przypadku, zdają się wykluczać wszelki wpływ wywierany na skutek osobistych nacisków i urazów, a jednocześnie uniemożliwiać rozpatrywanie poszczególnych spraw sądowych przez Stany Królestwa. Należy jednak pamiętać, że członkowie Sądu Najwyższego, którzy w ten sposób, na

⁴⁷ Ibidem, s. 187–188.

skutek nieuzasadnionego i bezpodstawnego osądu Komisji Stanów Królestwa, utracą swoje stanowiska, powinni otrzymać emeryturę wystarczającą do zapewnienia im godziwego utrzymania. W przeciwnym razie może się zdarzyć, że żaden kompetentny urzędnik nie byłby skłonny porzucić pewnego zajęcia, aby objąć niepewne stanowisko w Sądzie Najwyższym, a w konsekwencji ten tak istotny dla każdego obywatela organ mógłby się składać albo z niekompetentnych osób, albo z takich, które wiedziałyby, jak nie przebiegając w środkach, przygotować sobie przyszłą niezależność na wypadek spodziewanych problemów⁴⁸.

Reasumując, nie sposób kwestionować istotnego udziału Hansa Järty w opracowaniu części Memoriału Komisji Konstytucyjnej, jednak uznanie na jego podstawie, że był on głównym autorem projektu Aktu o Formie Rządu z 1809 r., jest nieuzasadnione. Oprócz wspomnianego projektu nowej Formy Rządu autorstwa Andersa af Håkanssona były jeszcze inne dokumenty, m.in. swój memoriał złożył mający liberalne poglądy Kanclerz Sprawiedliwości Gabriel Poppius⁴⁹. Po zamachu stanu odmówił on dołączenia do Komisji Konstytucyjnej, ale jego memoriał miał wpływ na ostateczne opracowanie Aktu o Formie Rządu z 1809 r. W kolejnych latach jako sędzia był zaangażowany w przegląd prawodawstwa, który nowy akt powierzył Królewskiemu Sądowi Najwyższemu, do czego przydały się jego wiedza i doświadczenie w kwestiach prawnych. Do Komisji Konstytucyjnej trafił także opublikowany anonimowo w 1809 r. w Sztokholmie tekst zatytułowany *Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?*⁵⁰.

⁴⁸ Ibidem, s. 189.

⁴⁹ Gabriel Poppius (18 lutego 1769–3 stycznia 1856), członek Rady Królestwa, prawnik, Kanclerz Sprawiedliwości, prezydent Kolegium Handlu. Por. *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7345> (dostęp: 20.08.2025 r.).

⁵⁰ *Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?* =Anon=. Stockholm, tryckta hos Carl Delén, 1809 (w j. polskim: Czego opinia publiczna wydaje się chcieć dla ulepszenia, obecnie możliwego, szwedzkiej konstytucji?), którego autorem okazał się ostatecznie Axel Gabriel Silverstolpe, członek Komisji Konstytucyjnej. Por. J. Christensen, *Axel Gabriel Silverstolpe*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=5932> (dostęp: 20.08.2025 r.).

Jego autor, którym – jak się okazało – był Axel Gabriel Silverstolpe, nie przyznawał królowi weta w sprawach legislacyjnych, lecz Akt o Formie Rządu ostatecznie dał królowi władzę prawodawczą wspólnie z Riksdagiem. Z drugiej jednak strony przyjęto propozycję Axela Gabriela Silverstolpe, aby wpisać do Formy Rządu zakaz użycia siły zbrojnej przeciwko Stanom lub ich poszczególnym członkom. Takie ataki na drugą z władz konstytucyjnych miały być teraz uznawane za zdradę stanu. Istotne propozycje odnoszące się do dowodzenia wojskami i spraw wojskowych złożył w komisji Baltzar Bogislaus von Platen⁵¹, późniejszy członek Rady Królestwa, wiceadmirał i hrabia. Dotyczyły one m.in. prawa króla do wypowiedzania wojny, zawierania sojuszy wojskowych oraz szczególnie kwestii powszechnej służby wojskowej, którą Komisja Konstytucyjna uznała za bardzo istotną i wspomniała o niej w Memoriale.

Biorąc pod uwagę wszystkie zgłoszone do Komisji Konstytucyjnej propozycje i debatę nad nimi wśród jej członków, nie można uznać, że to sekretarz Komisji decydował w rozstrzygającym stopniu o treściach zapisanych w projekcie Aktu o Formie Rządu. Dlatego też w szwedzkiej literaturze przedmiotu po wszechstronnej analizie licznych dokumentów i opracowań syntetyczne stanowisko w omawianej kwestii przedstawił Fredrik Lagerroth, który stwierdził, że usposobienie i światopogląd Hansa Järty były obce myśli wyrażonej w Akcie o Formie Rządu z 1809 r., nie mógł więc być jego twórcą. Był jedynie jego sekretarzem. Jako taki musiał, z pewnymi zastrzeżeniami poczynionymi wcześniej, czuć się jak Pegaz pod jarzmem. Niemniej jednak Komisja bardzo skorzystała na jego umiejętnościach redakcyjnych⁵².

⁵¹ Por. L. Strömbäck, *Baltzar Bogislaus von Platen*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=7315> (dostęp: 20.08.2025 r.).

⁵² Por. F. Lagerroth, *Hans Järta och Sveriges grundlagar*, „Svensk Tidskrift” 1938, s. 561. Autor przytacza również opinię A.G. Silverstolpe, członka Komisji i przyjaciela H. Järty, złożoną w maju 1809 r. do protokołu, że propozycja Formy Rządu była wynikiem „konsultacji 15 mężów”, nie wspominając o wkładzie sekretarza, s. 549.

4. Zakończenie

Aby jeszcze dokładniej odpowiedzieć na sformułowane pytanie badawcze, dotyczące rzeczywistego, merytorycznego wpływu sekretarza Komisji Konstytucyjnej Hansa Järty na projekt Aktu o Formie Rządu z 1809 r., należy podjąć próbę wyjaśnienia, kiedy i dlaczego taki problem mógł wynikać i przez tak długi czas absorbować badaczy analizujących genezę i przebieg prac nad wspomnianym aktem. Przez wiele lat po uchwaleniu omawianego dokumentu żaden z członków Komisji Konstytucyjnej w swoich memuarach ani sam Hans Järta w tekstach w swoim periodyku *Odalmannen* czy w pracy *Promemoria för konstitutionsutskottets arbete år 1809* nie wypowiadał się o szczególnych zasługach kogokolwiek z nich⁵³. Po zakończeniu Riksdagu w Sztokholmie w 1810 r. oraz dwóch nadzwyczajnych Riksdagów w Örebro w 1810 i 1812 r. Hans Järta objął 19 listopada 1812 r. stanowisko gubernatora prowincji Kopparberg z siedzibą w Falun. Była to jego najwyższa funkcja w administracji Królestwa, którą pełnił do 26 marca 1822 r.⁵⁴ Jego obywatelska mentalność zaszczepiona w młodości straciła rację bytu, gdy w 1810 r. Karl Johan (Jean Baptiste Bernadotte) ze swoim szczególnym połączeniem prestiżu, uroku i silnej woli władzy objął przywództwo w Królestwie, zastępując starego i schorowanego Karola XIII. Miało to decydujące znaczenie dla całej kariery publicznej Hansa Järty, obaj mężczyźni darzyli się bowiem wielkim szacunkiem, ale na dłuższą metę nigdy nie byli w stanie współpracować na szczeblu rządowym. Dlatego gubernatorstwo, z dala od stolicy, było najlepszym dlań rozwiązaniem.

Dziesięcioletnia działalność Hansa Järty jako bardzo popularnego, patriarchalnego gubernatora prowincji na północy charakteryzowała się pracą od podstaw, szczególnie ze względu na warunki pogodowe i dokuczliwą suszę pierwszych lat po objęciu funkcji.

⁵³ Zob. O. Alin, *Hans Järtas koncept till regeringsformen samt Bidrag till Regeringsformens historia*, Aftryck ur „Statsvetenskaplig tidskrift” 1897–1899.

⁵⁴ Por. G. Landberg, *Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812–1822. Mot bakgrund av tidigare verksamhet och samhällstänkande*, Stockholm 1973.

Z powodzeniem włożył w tę pracę całą swoją wrodzoną energię, a dzięki swym starym powiązaniom w Sztokholmie, zwłaszcza w Generalnej Dyrekcji Zapasów (Magazynów), mógł liczyć na duże wsparcie. „Ojcowska” ochrona w kwestiach prawnych, jakiej udzielał prostym ludziom, których byt był zagrożony, w tym służbie domowej, wozakom węgla i małorolnym chłopom, znacznie przyczyniła się do jego popularności. Jego wysiłki na rzecz prowadzenia odpowiedniej polityki odraczania poboru podatków i odzyskiwania długów z tytułu pomocy doraźnej od najbiedniejszych członków społeczności, a tym samym ratowania najbardziej narażonych zagród przed ruiną, doprowadziły do konfliktów z Kolegium Skarbowym. Jednocześnie aktywnie uczestniczył w życiu kulturalnym, tworząc zaangażowaną publicystykę. Jego nowe poglądy na dokonania Gustawa III czy niekiedy sytuowanie go w pozycji anty-Bernadotte’a, jak podkreśla Georg Landberg, miały wpływ na jego karierę⁵⁵.

Po rezygnacji z urzędu gubernatora w marcu 1822 r. Hans Järta napisał opracowanie zawierające bardzo obszerny opis prowincji Kopparberg i przeprosiny za ustąpienie z funkcji. Z tytułu sprawowania urzędu przysługiwała mu emerytura państwowa, ale jej przyznanie i wysokość zależały od decyzji króla Karola XIV Jana. Potrzebne były dokumenty i opinie o wszystkich jego zasługach dla Królestwa i w tym właśnie celu jego przyjaciele i współpracownicy stworzyli wiele świadectw o jego zasługach i pierwszoplanowej roli w okresie prac Komisji Konstytucyjnej w latach 1809–1810. Uczyniono go, w dobrej wierze i w szlachetnym celu, „ojcem konstytucji 1809 roku”, obawiając się, że inne argumenty mogą okazać się mało przekonujące dla króla. Podjęto również inne działania stawiające zainteresowanego w bardzo pozytywnym świetle, co ostatecznie odniosło oczekiwany skutek. Otrzymał emeryturę państwową w wysokości 2000 srebrnych talarów, którą cieszył się do końca swoich dni. W Uppsali, dokąd przeniósł się w 1825 r., prowadził działalność publicystyczną i akademicką oraz wychowywał synów. Powyższe wydarzenia zapoczątkowały wielką debatę badaczy na

⁵⁵ Por. G. Landberg, *Hans Järta*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*.

temat genezy Aktu o Formie Rządu z 1809 r. i roli w jej przygotowaniu poszczególnych osób, która po części trwa także współcześnie.

STRESZCZENIE

Komisja Konstytucyjna Riksdagu 1809 r. Skład osobowy, prace i efekty działalności

Celem artykułu jest analiza aktywności Komisji Konstytucyjnej Riksdagu w 1809 r. zmierzającej do przygotowania projektu nowego Aktu o Formie Rządu, czyli zasadniczego aktu konstytucyjnego Królestwa Szwecji. Zebranie Riksdagu poprzedzone było burzliwymi wydarzeniami, które ostatecznie doprowadziły do zatrzymania i detronizacji króla Gustawa IV Adolfa. Wybór przez Riksdag nowego monarchy został odłożony w związku z powołaniem Komisji Konstytucyjnej i pracami nad nowym Aktem o Formie Rządu (*Regeringsformen*). Wokół aktywności Komisji i roli poszczególnych członków narosło wiele mitów i niejasności, które w artykule autorzy próbują wyjaśnić i uporządkować, odwołując się do oryginalnych dokumentów, m.in. do Memoriału Komisji (*Wördsamt memorial*) przekazanego Riksdagowi wraz z projektem nowego aktu konstytucyjnego oraz innych źródeł pierwotnych. Przygotowany przez Komisję akt konstytucyjny obowiązywał w Szwecji ponad 160 lat i ustanowił konstytucyjno-prawną konstrukcję monarchii konstytucyjnej, choć z różną praktyką ustrojową w poszczególnych okresach. W 2025 r. mija 50 lat od jego zastąpienia przez obecnie obowiązujący Akt o Formie Rządu, który wszedł w życie 1 stycznia 1975 r. W wielu przepisach nawiązuje on jednak do wspomnianego pierwowzoru.

Słowa kluczowe: Riksdag; Komisja Konstytucyjna; Akt o Formie Rządu; członkowie Komisji; Memoriał Komisji

SUMMARY

The Constitutional Commission of the Riksdag of 1809.
Composition, work and results of activity

The purpose of this article is to analyse the activity of the Constitutional Committee of the Riksdag in 1809, which aimed to prepare a draft of a new Instrument of Government, the fundamental constitutional act of the Kingdom of Sweden. The meeting of the Riksdag was preceded by turbulent events that ultimately led to the arrest and dethronement of King

Gustav IV Adolf. The Riksdag's election of a new monarch was postponed due to the appointment of the Constitutional Committee and work on the new Instrument of Government (*Regeringsformen*). Many myths and ambiguities have grown up around its activities and the role of its individual members, which the author attempts to clarify and sort out in this article by referring to original documents, including the Commission's Memorial (*Wördsamt memorial*) submitted to the Riksdag together with the draft of the new constitutional act and other primary sources. The constitutional act prepared by the Commission has been in force in Sweden for more than 160 years and established the constitutional-legal construct of a constitutional monarchy, albeit with different constitutional practices at different times. In 2025, it will be 50 years since it was replaced by the current Form of Government Act, which came into force on 1 January 1975. In many provisions, however, it refers to the aforementioned original.

Keywords: Riksdag; Constitutional Commission; Instrument of Government; Commission members; Commission Memorandum

BIBLIOGRAFIA

- Alin O., *Hans Järtas koncept till regeringsformen samt Bidrag till Regeringsformens historia*, Aftryck ur „Statsvetenskaplig tidskrift” 1897–1899.
- Dixelius O., *Den unge Järta. En studie över en litterär politiker*, Akademisk avhandling, Stockholm 1953.
- Fahlbeck E., *Kring utgåvan av konstitutionsutskottets handlingar vid riksdagen 1809–1810. Särtryck ur Festskrift till Georg Andrén*, Uppsala 1960.
- Fahlbeck E., *Lars August Mannerheim*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9042> (dostęp: 30.06.2025 r.).
- Hessler C.A., *Regeringsformen och den utländska doktrinen: debatten kring en klassisk fråga*, „Statsvetenskaplig tidskrift” 1959, 62: 2–3.
- Jägerskiöld O., *Anders af Håkanson*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=13953> (dostęp: 15.08.2025 r.).
- Lagerroth F., *Hans Järta och Sveriges grundlagar*, „Svensk Tidskrift” 1938.
- Lagerroth F., *Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet*, „Svensk tidskrift” 1940, 27.
- Landberg G., *Hans Järta*, w: *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=12286> (dostęp: 27.08.2025 r.).

- Landberg G., *Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812–1822. Mot bakgrund av tidigare verksamhet och samhällstänkande*, Stockholm 1973.
- Lindqvist H., *Historien om Sverige. När riket sprängdes och Bernadotte blev kung*, Stockholm 1998.
- Osiński J., *Konstytucje i konstytucjonalizm w historii politycznej Skandynawii. Szwecja. Studium ustrojowe*, Warszawa 2025.
- Osiński J., *Sukcesja tronu jako problem ustrojowy Królestwa Szwecji w latach 1809–1810*, w: Norden. Historia, współczesność i sąsiedzi, t. 2, red. J. Osiński, I. Zawislińska, Płock 2025.
- Rönström E., *Forskardebatten kring 1809 års regeringsform – Till frågan om grundlagens härkomst*, „Statsvetenskaplig tidskrift” 1997.
- Sagan S., *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Katowice 1989.
- Sagan S., Serzhanova V., Wapińska D., *Akty ustrojowe i konstytucje historyczne Szwecji i Finlandii*, w: *Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, Świat*, red. S. Sulowski, J. Szymanek, Warszawa 2013.
- Vördsamt memorial [undert tills med L A Mannerheim mfl], *Riksens högloflige ständers constitutionsutskotts betänkande rörande regeringsformen; jämte de betänkandet åtföljande bilagor*, Sthlm 1809.
- Wedberg B., *Konungens Högsta Domstol 1809–1844*, Stockholm 1940.
- Wördsamt memorial, Sveriges konstitutionella urkunder*, SNS författningsprojekt, red. O. Petersson och A. Wahlgren, Stockholm 1999.